

AR-GE ANLAŞMALARININ AVRUPA TOPLULUĞU REKABET HUKUKU (2659/2000 SAYILI GRUP MUAFİYET TÜZÜĞÜ) ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Ayhan KORTUNAY*

GİRİŞ

Bireysel AR-GE çalışmaları neticesinde istenilen sonuçlara ulaşamama riskinin yüksek olması, özellikle ileri teknoloji alanlarındaki AR-GE faaliyetlerinin yol açtığı yüksek maliyetlerin paylaşılarak minimize edilebilmesi, know-how'ları karşılıklı kullanabilme ve yeni patent, know-how ve benzeri sınai haklar elde etme imkanı, yeni ve farklı ürünler geliştirerek rakipler karşısında önemli rekabet avantajları sağlama imkanı sunması, teşebbüsler açısından AR-GE anlaşmalarını önemli kılmaktadır¹.

Farklı teşebbüslerce aynı alanda yürütülen AR-GE faaliyetleri nedeniyle oluşabilecek çifte maliyetlerin ortadan kaldırılarak kaynak israfının önlenmesi, teşebbüslerin teknolojik seviyelerinin yükselmesi sonucunda kapasite ve üretim artışına yol açması ve buna bağlı olarak tüketiciye daha kaliteli ve ucuz ürünlerin sunulması, bilhassa AR-GE faaliyetlerinin yoğun olduğu sektörlerde küçük ve orta ölçekli teşebbüslere büyük teşebbüsler karşısında teknolojik rekabet imkanı sağlamaları AR-GE anlaşmalarına ekonomi, endüstri ve rekabet politikaları bakımından genel olarak olumlu yaklaşılmasının başlıca nedenleri arasında yer almaktadır².

Buna karşın, AR-GE anlaşmaları fiyat, üretim, inovasyon (teknolojik yenilik), ürünlerin çeşitlilik ve kalitesi bakımından rekabeti sınırlayıcı etkiler doğurabilmektedir³. Sorun ekonomik ve teknolojik gelişmeye önemli katkı sağlayan bu anlaşmalara ne ölçüde izin verileceğidir. Avrupa Topluluğu Antlaşması (ATA) m.81/3'te muafiyete ilişkin genel kriterlere yer verilmiş, teşebbüslere yol göstermek ve daha fazla hukuk güvenliği sağlamak amacıyla da Avrupa Topluluğu (AT) Komisyonunun-

* Pamukkale Üniversitesi İİBF Ticaret Hukuku Anabilim Dalı

¹ Schmieder, Klaus, "Die Kartellrechtliche Beurteilung von Forschungsk Kooperationen", **GRUR**, 1981, s. 241; Dausen, Manfred A., **Handbuch des EU-Wirtschaftsrechts**, Band II. München 2002, Art. 81/82 EGV, Rn. 208; Axter, Oliver, "Forschungsk Kooperation und Wettbewerbsbeschränkung", **GRUR**, 1980, s. 343.

² Bunte, Hermann-Josef, (Hrsg.), **Kommentar zum deutschen und europaischen Kartellrecht**, Band I, Luchterhand, 2001, Art. 81 Fallgruppen, Rn. 63; Meyer, Dirk, "Forschungs- und Entwicklungskooperationen" **WuW**, 1993, s. 201.

³ Literatürde bağımsız araştırma merkezlerinin zamanla ortadan kalkması, alternatif çözümler ve buna bağlı sonraki (ardıl) yeniliklerin azalmasıyla birlikte piyasalardaki ürün çeşitliliğinde artış olmaması, anlaşma dışında kalan teşebbüslerin araştırma ve geliştirme motivasyonlarının zayıflaması, üstün üretim teknolojisi-ne sahip olan teşebbüslerin piyasalarda güçlü konuma gelmesi sonucu rekabetin düşük yoğunlukta kalması gibi olumsuzluklara işaret edilmektedir. Örneğin bkz. Ullrich/Konrad, in Immenga/Mestmaecker (Hrsg.), **EG-Wettbewerbsrecht**, Band I. München, 1997. E.Gemeinsame Forschung und Entwicklung, Rn. 2.

ca 2659/2000 Sayılı AR-GE Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyet Tüzüğü (Tüzük)⁴ çıkarılmıştır.

Bu çalışmanın ana teması bahsi geçen Tüzük hükümlerinin açıklanması ve yorumuna ilişkindir. Bu yapılırken AT Antlaşması'nın 81'inci Maddesinin Yatay İşbirliği Anlaşmalarına Uygulanmasına İlişkin Komisyon Direktifindeki (Direktif)⁵ açıklamalar büyük ölçüde dikkate alınmış, Alman doktrinindeki görüş ve eleştirilere yer verilmiştir.

I. ATA m. 81'in AR-GE Anlaşmalarına Uygulanması

A. ATA m.81/1 ve AR-GE Anlaşmaları

ATA m.81/1 e göre, üye devletler arasındaki ticarete zarar vermeye müsait, Ortak Pazar sınırları içinde rekabeti engelleyici, kısıtlayıcı veya bozucu etkiye sahip olan, teşebbüslerarası anlaşmalar, teşebbüs birliklerinin kararları ve uyumlu eylemler hukuka aykırı kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. Ticaretin, anlaşma hükümleri veya uyumlu eylemler ya da kararlarla, dolaylı veya dolaysız olarak kısıtlandığı; üretimin, pazarlamanın, fiyatların, teknik gelişmenin veya yatırımların kısıtlandığı yahut kontrol altına alındığı; pazar ya da tedarik kaynaklarının paylaşıldığı; aynı değerdeki edimlere farklı koşulların uygulandığı; sözleşme konusu ile ilgisi bulunmayan, işin niteliğinin veya ticari teamüllerin haklı göstermediği edimlerin taraflardan birine dayatıldığı haller özellikle yasağın kapsamındadır⁶.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, ATA m.81/1'deki yasağın ortak AR-GE faaliyetlerine uygulanıp uygulanmayacağı saptanmasında, bunların hangi şekle büründükleri önem taşımaz. Bir başka ifadeyle, bu alandaki anlaşma, uyumlu eylem ya da taraflarca oluşturulmuş ortak bir teşebbüsün varlığı arasında fark yoktur. Burada önemli olan husus AR-GE alanındaki işbirliğinin piyasalardaki rekabeti ne ölçüde etkilediğidir⁷. AR-GE anlaşmalarının, ATA m.81/1'deki yasak kapsamına girip girmediği hususunun "anlaşmanın niteliği" ve "tarafların piyasa gücü ve piyasaların yapısı" açılarından ayrı ayrı ele alınması gerekir.

1. Anlaşmanın Niteliği

Komisyon Direktif'te nitelikleri itibariyle AR-GE anlaşmalarını ATA m.81/1'in kapsamına girmeyenler, ATA m.81/1'in kapsamına girenler ve ATA m.81/1'in kapsamına girebilecek olanlar şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutmuştur⁸.

⁴ ATRG (2000) L 304/7.

⁵ ATRG (2001) C 3/2.

⁶ Tekinalp Ünal, (Tekinalp/Tekinalp) *Avrupa Birliği Hukuku*, İstanbul, 1997, s. 332 vd.

⁷ Haag, Marcel, in Schröter/Jakob/Mederer (Hrsg.), *Kommentar zum Europäischen Wettbewerbsrecht*, Baden-Baden, 2003, Art. 81 –Fallgruppen, Rn. 7.

⁸ Direktif 55-60. paragraf. İlgili pazara girebilmek için gerekli ekonomik ve teknik yapıya sahip olan veya kazanç getirici olması halinde bu pazara girmesi muhtemel olan teşebbüsler potansiyel rakip olarak kabul edilir. Geiger, Andreas, "Die neuen Leitlinien der EG-Kommission zur Anwendbarkeit von Art.81 EG auf Vereinbarungen über horizontale Zusammenarbeit", *EuZW*, 2000, s. 325,326.

a) ATA m.81/1'in Kapsamına Girmeyen AR-GE Anlaşmaları

aa) Rakip Olmayan Teşebbüsler Arasındaki AR-GE Anlaşmaları

Birbiriyle rakip olmayan teşebbüsler⁹ arasındaki AR-GE anlaşmaları genel olarak ATA m.81/1'in kapsamına girmez. Zira taraflar arasında anlaşma öncesinde ne aktüel, ne de potansiyel herhangi bir rekabet mevcut değildir ki, bunun kısıtlanması söz konusu olsun¹⁰.

Bu tür anlaşmalarda çoğu kez tarafların AR-GE çalışmalarını tek başlarına yürütemeyecek durumda olmaları nedeniyle, birbirini tamamlayan bilgi, birikim, teknoloji ya da diğer kaynaklarını bir araya getirmeleri söz konusudur. Dolayısıyla yapılan işbirliği rekabetin kısıtlanması değil, tam tersine piyasada rekabetin tesisi ve canlanmasına katkı sağlayacaktır¹¹.

Burada daha ziyade, üzerinde durulması gereken husus, anlaşmanın potansiyel rekabeti kısıtlayacak nitelikte olup olmadığıdır. Bu yapılırken de tarafların her birinin, mali yapı, know-how ve diğer kaynaklar bakımından AR-GE için gerekli altyapıya sahip olup olmadığına bakılmalıdır. Dolayısıyla, tarafların bizatihi aralarındaki anlaşma sayesinde AR-GE faaliyetlerini yürütebilecek konuma gelmiş olmaları, onların potansiyel rakipler olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaz¹².

bb) Teori Aşamasındaki AR-GE Çalışmaları

Henüz teori aşamasında bulunan, dolayısıyla elde edilmesi muhtemel sonuçların kullanımının yakın bir gelecekte mümkün olmadığı anlaşmalar da ATA m.81/1'in uygulama alanı dışındadır¹³. Zira henüz ne mevcut piyasada ne de inovasyon piyasasındaki rekabetin etkilenmesi söz konusu değildir. Bilhassa yeni bir ürün ya da teknoloji oluşturmaya yönelik AR-GE çalışmaları bu kapsamda değerlendirilmelidir. Buna karşın, doğrudan mevcut ürün ya da teknolojilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik, dolayısıyla teorik aşamanın söz konusu olmadığı, AR-GE çalışmaları için durum farklıdır¹⁴.

cc) Ticari Bir Amaca Yönelik Olmayan AR-GE Anlaşmaları

Uzmanlaşmış teşebbüsler, araştırma kurumları veya akademik kuruluşlar arasında, sonuçların ticari kullanımına yönelik olmaksızın, sadece bunların önceden

⁹ Burada taraflar arasındaki rekabet ilişkisi, sadece mevcut ilgili (ürün/teknoloji) piyasaları değil, aynı zamanda inovasyon (teknolojik yenilik) piyasaları bakımından da ele alınmalıdır.

¹⁰ Direktif 56. paragraf: Direktif 30 nolu dipnotta ise rakip olmayan teşebbüsler arasındaki AR-GE anlaşmalarının, elde edilen sonuçların inhisari kullanımına ilişkin hükümler içermesi veya teşebbüslerden birinin "anahtar teknoloji" de (Schlüsseltechnologie) önemli piyasa gücüne sahip olması durumunda rekabeti kısıtlayıcı etkiler doğurabileceğine işaret edilmektedir.

¹¹ Bazı yazarlar bu durumun, ilaçların ikame edilebilirlik oranının düşük olması ve piyasaya girişin patent sahibi olmayı gerektirmesi nedeniyle dar piyasaların söz konusu olduğu ilaç sektöründeki önemine vurgu yapmaktadırlar (Bahr, Christian/Loest Thomas, "Die Beurteilung von Vereinbarungen über Forschung und Entwicklung nach europäischem Kartellrecht", EWS, 2002, s. 269).

¹² Direktif 56. paragraf

¹³ Direktif 55. paragraf; ayrıca, bkz. von der Groeben, Hans/Schwarze, Jürgen, **Kommentar zum Vertrag über die Europäische Union und zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft**, Band 3. Baden-Baden, 2003. nach Art. 81 EG-Fallgruppen, Kooperationsabsprachen Rn.5.

¹⁴ Bahr/Loest, s.269.

yürütmüş oldukları AR-GE çalışmalarının karşılıklı değişimini konu alan anlaşmalar da ATA m.81/1 kapsamına girmez. Tarafların çalışmalarının birbirini tamamlamasına hizmet eden ve sonuçların ticari kullanımının söz konusu olmadığı bu tarz anlaşmalar (bilhassa karşı tarafa ve/veya üçüncü şahıslara elde edilen sonuçlara ilişkin know-how verilmesinin öngörüldüğü hallerde) rekabeti kısıtlayıcı nitelikte sayılmamaktadır¹⁵.

dd) Sadece İşbirliğine Yönelik (Saf) AR-GE Anlaşmaları

Sonuçların üçüncü şahıslara lisans verme, üretim veya pazarlama suretiyle kullanılmasına yönelik olmaksızın, sadece taraflar arasında işbirliğini konu alan anlaşmalara da (reine Forschungs- und Entwicklungsvereinbarungen) ATA m.81/1 uygulanmaz, meğer ki, böyle bir anlaşma inovasyon piyasasındaki rekabeti (inovatif rekabet) önemli ölçüde kısıtlayacak nitelikte olsun¹⁶.

b) ATA m.81/1'in Kapsamına Giren AR-GE Anlaşmaları

Fiyat tespiti, üretimin kısıtlanması ya da piyasaların bölüşülmesine yönelik hükümlerin yer aldığı veya açıkça kararlaştırılmış olmasa bile, bu tür yasak uygulamaların hedeflendiği anlaşmalar ATA m.81/1 kapsamındadır¹⁷. Nitekim, bu tarz uygulamalar piyasadaki rekabet üzerinde doğrudan olumsuz etki yaratmakta olup Tüzükte de yasak koşullar arasında sayılmıştır (Tüzük m.5). Buna karşın, elde edilecek sonuçlarının ortak pazarlanmasını öngören AR-GE anlaşmaları rekabeti önemli ölçüde sınırlamamaktadır¹⁸.

c) ATA m.81/1'in Kapsamına Girebilecek AR-GE Anlaşmaları

Bazı AR-GE anlaşmalarının rekabeti bozucu nitelikte olup olmadığı, yukarıda (a) ve (b) bendi altında zikredilen anlaşmalar kadar bariz olmayabilir. Dolayısıyla, bu tür anlaşmalara ATA m.81/1'in uygulanıp uygulanmayacağı saptanırken detaylı bir ekonomik analiz yapılması gerekir. Bu yapılırken özellikle;

- anlaşma konusunu oluşturan ürünlerin tür ve miktarı,
- anlaşmada yer alan rekabet sınırlamalarının ağırlık derecesi,
- taraflar arasında veya taraflardan birisi ile üçüncü şahıs(lar) arasındaki anlaşmalarda benzer sınırlamaların olup olmadığı,
- tarafların piyasa gücü ve ilgili piyasaların yapısı,

gibi hususlar dikkate alınmalıdır¹⁹. Komisyon özellikle mevcut ürün/teknoloji veya inovasyon piyasalarında birbirine rakip teşebbüsler arasında, piyasaya girışten

¹⁵ Direktif 57. paragraf.

¹⁶ Direktif 58. paragraf; Nitekim Komisyon Henkel/Colgate kararında, oligopolistik bir piyasada AR-GE faaliyetlerinin teşebbüsler bakımından önemli bir rekabet aracı olduğuna vurgu yapmış ve tarafların daha önce kendi araştırmaları ile elde etmiş oldukları bu önemli rekabet unsurunu AR-GE anlaşması dolayısıyla birbirine karşı kullanmaktan vazgeçmelerinin rekabet üzerinde ağır etkiler yaratabileceğine dikkat çekerek inovatif rekabeti kollayıcı bir tavır sergilemiştir. VIII. Bericht über die Wettbewerbspolitik, Brüssel, Lüksemburg, 1979, Rn.89 ff.

¹⁷ Direktif 59. paragraf; Haag, in Schröter/Jakob/Mederer (Hrsg.), Art. 81 –Fallgruppen, Rn. 7.

¹⁸ Direktif 59. paragraf.

¹⁹ Bahr/Loest, s. 269; Haag, in Schröter/Jakob/Mederer (Hrsg.), Art. 81 –Fallgruppen, Rn. 7.

hemen önce yapılan AR-GE anlaşmalarının bu yönde detaylı bir incelemeye tabi tutulması gerektiğini belirtmiştir²⁰.

2. Tarafların Piyasa Gücü ve Piyasaların Yapısı

Bir AR-GE anlaşmasının rekabet üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri (inovasyonun sınırlanması, tarafların uyumlu eylemde içinde olmalarına yol açması, sonuçların kullanımının herkese açık olmayışı) ancak tarafların ilgili piyasada önemli bir pazar gücüne sahip olması ve/veya inovasyon alanındaki rekabetin önemli ölçüde gerilemesi halinde ortaya çıkabilir²¹. Ne var ki, bir AR-GE anlaşmasının doğrudan ATA m.81/1'deki yasak kapsamına girmesi sonucunu doğuran, önceden tespit edilmiş belirli bir pazar payı mevcut değildir. Öte yandan, özellikle tarafların pazar paylarının %25'i aşmaması halinde rekabetin önemli derecede kısıtlanmayacağı varsayılmıştır²². Bu itibarla, bir AR-GE anlaşmasının rekabet üzerindeki olumsuz etkilerinin araştırılması, bilhassa tarafların pazar paylarının %25'i aşması halinde önem taşır.

Buna karşın, tarafların piyasa paylarının bu eşğin üzerinde olması mutlaka rekabetin önemli ölçüde kısıtlandığı/kısıtlanacağı anlamına da gelmez²³. Ancak, tarafların piyasa payları yükseldikçe AR-GE anlaşmasının ATA m.81/1'in kapsamına girme olasılığı artmakta, bu da anlaşmanın rekabet üzerindeki etkisine ilişkin daha geniş ve kapsamlı bir analiz yapılmasını gerekli kılmaktadır. Söz konusu analiz yapılırken, AR-GE faaliyetinin "mevcut ürün/teknolojilerin iyileştirilmesi" ya da "yeni bir ürün/teknoloji geliştirme" ye yönelik olup olmadığı, tarafların piyasadaki konumları, piyasadaki diğer aktörlerin sayısı ve piyasa payları, piyasaya giriş koşulları gibi faktörler göz önünde tutulmalıdır.

Bir AR-GE anlaşması, mevcut ürünlerin/teknolojilerin geliştirilmesine yönelik ise mevcut ürün/teknoloji piyasalarında etkiler doğurabilir. Böyle bir durumda, AR-GE anlaşmasının mevcut piyasalardaki fiyat, üretim ve/veya inovasyon üzerindeki etkileri ancak tarafların piyasada güçlü bir konuma gelmiş olmaları, üçüncü şahısların piyasaya girişlerin zorlaşmış olması ve piyasadaki diğer inovatif faaliyetlerin azalması halinde söz konusu olabilir.

Ayrıca, saf AR-GE anlaşmaları ile üretim, pazarlama, üçüncü şahıslara lisans verme gibi daha kapsamlı işbirliğini konu alan anlaşmalar arasında bir ayırım yapmak gerekir. Yukarıda da belirtildiği üzere, saf AR-GE anlaşmaları genelde rekabeti bozucu etkiler doğurmazlar. Aynı şekilde, sonuçların üçüncü şahıslara lisans verilmesi suretiyle kullanımının öngörüldüğü anlaşmalarda, üçüncü kişiler aleyhine piyasanın izolasyonu (Marktabschluss) tehlikesi ortaya çıkmayacaktır. Ancak, güçlü rakipler arasında, işbirliğinin yanısıra geliştirilen ürün/teknolojilerin ortak üretim

²⁰ Direktif 60. paragraf.

²¹ Direktif 61. paragraf.

²² Bir başka ifadeyle, bu durumda AR-GE anlaşmasının sağlayacağı faydaların, rekabet üzerindeki olumsuz etkilerine nazaran daha ağır bastığı kabul edilmektedir. Tüzük, Dibace (5).

²³ Zira, böyle bir durumda taraflar bireysel muafiyet talebinde bulunabileceklerdir.

ve/veya pazarlanması da kararlaştırılmışsa mevcut piyasalardaki fiyatlar, üretim ve inovasyon bakımından olumsuz etkiler doğabilecektir²⁴.

AR-GE anlaşması şayet mevcut ürünlerin/teknolojilerin iyileştirilmesi değil de, kendine özgü bir piyasa oluşturan yeni ürün/teknolojiler elde etmeye yönelik ise, mevcut piyasalardaki üretim ve fiyat üzerinde bir etki yaratma ihtimali de zayıftır²⁵. Böyle bir durumda yapılacak analizin, olası inovasyon kısıtlamaları (örneğin gelecekte elde edilmesi muhtemel ürün/teknolojilerin kalite ve çeşitliliğinde yahut inovasyon hızında gerileme) üzerine yoğunlaştırılması gerekir. Komisyon bu tür olumsuz etkilerin özellikle tarafların her birisinin yeni ürünlerini piyasaya sürmezden kısa bir süre öncesinde AR-GE işbirliği yapmaları halinde ortaya çıkabileceğine dikkat çekmekte, böyle bir durumda saf AR-GE anlaşmalarının dahi inovasyonu kısıtlayıcı etkiler doğurabileceğine vurgu yapmaktadır²⁶.

Bir AR-GE anlaşması genellikle mevcut piyasaların yanı sıra inovasyon üzerinde de etkiler gösterir. Böyle bir durumda, tarafların birlikte konumu, piyasadaki konsantrasyon dereceleri, piyasadaki diğer aktörlerin sayısı ve piyasaya giriş koşullarının değerlendirilmesinde mevcut piyasaların yanı sıra inovasyon üzerindeki olası etkiler de dikkate alınmalıdır. Bazen geliştirme faaliyetlerinin hızının düşürülmesine bağlı olarak hem mevcut piyasalardaki fiyat ve üretim, hem de inovasyon üzerinde dolaylı olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Örneğin; mevcut teknoloji piyasası ve AR-GE sektöründeki güçlü rakipler arasında, piyasadaki ürünleri "ikame edilebilir" hale getirecek yeni bir teknoloji geliştirmek amacıyla işbirliği yapılması durumunda bu tür bir etki olasıdır. Benzer durum, hakim durumda olan bir teşebbüsün, bu konumunu tehdit edebilecek nitelikte yeni bir ürün/teknolojiyi yakın bir zamanda piyasaya sürecek olan küçük bir teşebbüs yahut bir potansiyel rakiple AR-GE anlaşması yapması halinde de ortaya çıkabilir²⁷.

Bir diğer husus, bazı AR-GE anlaşmalarının tarafların piyasa gücüne bakılmaksızın muafiyet kapsamı dışında bırakılması gereğidir. Taraflardan bazılarının ortak AR-GE çalışmaları sonuçlarına erişimini sınırlayıcı hükümler içeren anlaşmalar buna örnek gösterilebilir²⁸. Zira bu tür anlaşmalar, elde edilen teknik bilgilerin taraflar arasında paylaşımı suretiyle teknik ve ekonomik gelişmenin teşvik edilmesi amacıyla gelişmektedir. Ancak, akademik kuruluşlar, araştırma kurumları veya sonuçları bizzat kendisi kullanmayıp faaliyet alanı AR-GE hizmetleri vermek olan teşebbüslerce yapılan AR-GE anlaşmalarında, diğer tarafın sonuçlara erişimine kısıtlama getirilerek, elde edilen neticelerin münhasıran daha sonra yürütülecek

²⁴ Direktif 64. paragraf.

²⁵ Komisyon tamamıyla yeni ürünler elde etmeye yönelik anlaşmaların temelde rekabeti artırıcı bir etkiye sahip olduğunu, tarafların sonuçların ortak kullanımı ya da pazarlanmasını öngörmüş olmalarının dahi bu durumu çok fazla değiştirmeyeceğini belirttiğinden sonra, sadece sonuçların ortak kullanımında üçüncü kişilere "anahtar teknolojiye" erişim imkanını verilmediği hallerde sakıncalar ortaya çıkabileceğini, ancak üçüncü kişilere lisans verilmesiyle bu sakıncaların ortadan kalkacağını ifade etmektedir. (Direktif 65. paragraf).

²⁶ Direktif 65. paragraf.

²⁷ Direktif 66. paragraf.

²⁸ Nitekim Tüzük m.3/2'de tarafların elde edilen sonuçlara erişim imkanına sahip olması muafiyet koşulu olarak öngörülmüştür.

araştırmalarda kullanılacağı kararlaştırılabilir. Nihayet, elde edilen sonuçlara erişim bakımından sadece bir tarafa inhisari haklar tanıyan -dolayısıyla da ATA m.81/1'in kapsamına girmesi gereken- anlaşmalara da piyasa şartları, riskler ve AR-GE sonuçlarının kullanımı için gerekli olan yatırımların büyüklüğü bakımından söz konusu hakların tanınması gerekli ise, muafiyet tanınabilir²⁹.

B. ATA m.81/3 ve AR-GE Anlaşmaları

ATA m.81/3'te teşebbüsler arasındaki bazı anlaşmaların, ATA m.81/1'de düzenlenmiş olan kartel yasağından (Kartellverbot) muaf tutulabileceği öngörülmüştür. Muafiyet, ya bireysel (individuelle Freistellung) ya da grup muafiyeti (Gruppenfreistellung) şeklinde olabilir.

ATA m.81/3'e göre bir anlaşmaya muafiyet tanınabilmesi için;

- Muaf tutulma halinde oluşacak menfaatten uygun bir ölçüde tüketicilerin de yararlanabilecekleri şekilde, malların üretim veya dağıtımında iyileşmeye ya da teknik veya ekonomik ilerlemeyi teşvik edici nitelikte olması,
- Yukarıdaki hedeflerin gerçekleşmesi açısından zorunlu olmayan rekabet sınırlamaları içermemesi ve ilgili piyasadaki rekabeti esaslı surette bertaraf etmemesi gerekir.

Burada cevaplanması gereken soru, AR-GE anlaşmalarının söz konusu koşulları yerine getirip getirmediği, dolayısıyla grup ya da bireysel muafiyet tanınıp tanınmayacağıdır. Daha önce de belirtildiği üzere, AR-GE anlaşmaları yeni ürün/teknolojilerin daha az maliyetle, daha kaliteli ve kısa sürede elde edilmesine olanak sağlarlar. Bu nedenle, genel olarak ATA m.81/3'teki "olumlu koşulları" yerine getirdikleri kabul edilmektedir³⁰.

Ancak, bazı AR-GE anlaşmaları, örneğin taraflardan birisinin anlaşma konusundan farklı bir alanda AR-GE faaliyetleri yürütmesini yasaklayan, dolayısıyla da zorunlu olmayan rekabet sınırlamaları içeren ya da işbirliği sonucu elde edilen ürün ya da tekniklerin satış fiyatlarının önceden kararlaştırıldığı, bu nedenle piyasadaki rekabetin esaslı surette bertaraf edilmesi sonucunu doğurabilecek anlaşmalar, ATA m.81/3'teki koşullar ile bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla bu tür anlaşmalar Tüzük kapsamı dışında bırakılmışlardır. Öte yandan, Tüzükte belirtilen kriterlere aykırılık halinde (örneğin tarafların piyasadaki paylarının %25'i aşması durumunda³¹ ya da anlaşmayla taraflara getirilen sınırlamaların ortak AR-GE faaliyeti dışında kalan ürün/tekniklere de teşmil edilmesi³² veya anlaşmanın Tüzükle müsaade edilenden

²⁹ Direktif 67. paragraf.

³⁰ Komisyon da AR-GE anlaşmalarının "sağladığı faydaların rekabet üzerindeki olumsuz etkilerine nazaran daha ağır bastığına" işaret etmektedir. Direktif 68. paragraf; Tüzük Dibace (5).

³¹ Komisyon, aralarındaki anlaşma neticesinde taraflar önemli bir piyasa gücüne sahip hale gelecek veya bu güçleri daha da kuvvetlenecek ise, muafiyet tanınabilmesinin ancak ve ancak AR-GE anlaşmasının (ATA m.81/3 anlamında) "hiszedilir faydalar" sağlayacağı, yeni ürün/tekniklerin piyasaya daha kısa sürede girişini kolaylaştıracağı veya başkaca verimlilik artışlarına yol açacağıın taraflarca ispatlanması halinde mümkün olacağını ifade etmiştir. Direktif 69. paragraf.

³² Karş. *BP/Kellogg* kararı, ARTG (1985) L 369/6.

daha kapsamlı pazarlama sınırlamaları içermesi durumunda³³) taraflar bireysel muafiyet başvurusunda bulunabileceklerdir.

II. 2659/2000 Sayılı Grup Muafiyet Tüzüğü

Komasyon, teşebbüsler arası AR-GE anlaşmaları hakkındaki görüşlerini ilk olarak 29 Temmuz 1968 tarihli "Bildiri"de (Bekanntmachung)³⁴ ortaya koymuş, - özellikle küçük ve orta ölçekli- teşebbüslerin daha rasyonel çalışmalarına hizmet eden ve büyük pazarlardaki rekabet güçlerini artıran işbirliklerinin sakınca yaratmayacağını belirtmişti. Öte yandan, tarafların bağımsız AR-GE faaliyetleri yürütmelelerini engelleyici hükümler içeren anlaşmaların yasak olduğu ifade etmişti. Ancak, söz konusu Bildiri'nin karmaşık bir yapıya sahip oluşu ve bazı eksiklikler içermesi (örneğin AR-GE sonuçlarının kullanımına ilişkin anlaşmalara -Verwertungsabsprache- değinilmemiş olması), AR-GE alanındaki işbirliği sayısının giderek artması ve teşebbüsler için daha fazla hukuk güvenliği sağlama gereksinimi Komasyonu 418/85 Sayılı AR-GE Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyet Tüzüğü'nü³⁵ çıkarmaya yöneltti. Başlangıçta, AR-GE alanındaki işbirlikleri ve elde edilen sonuçların birlikte değerlendirilmesini kapsayan bu tüzüğün uygulama alanı daha sonra 151/93 Sayılı Tüzükle³⁶ elde edilen ürünlerin ortak pazarlanmasına ilişkin anlaşmaları da kapsayacak şekilde genişletilmiş, yürürlük süresi de 2236/97 Sayılı Tüzükle³⁷ 31.12.2000 tarihine kadar uzatılmıştı.

Daha sonra, Komasyon rekabetin daha etkin korunabilmesi, teknolojik ve ekonomik gelişimin teşviki, sözleşmelerin şekillendirilmesinde taraflara daha fazla serbesti sağlanması ve hukuki denetimin kolaylaştırılması amacıyla halen yürürlükte olan 2659/2000 Sayılı Tüzüğü³⁸ uygulamaya koydu. 31 Aralık 2010 tarihine kadar yürürlükte kalacak olan bu Tüzük, dibace, kapsam (m.1), tanımlar (m.2), muafiyet koşulları (m.3), pazar payları ve muafiyet süreleri (m.4), muafiyet kapsamı dışında kalan anlaşmalar (m.5), pazar paylarının uygulanması (m.6), muafiyetin geri alınması (m.7), geçiş hükümleri (m.8) ve yürürlük (m.9) kısımlarından oluşmaktadır

Önceki 418/85 Sayılı Tüzükle karşılaştırıldığında bu yeni Tüzükle getirilen başlıca yenilikler şu şekilde özetlenebilir:

- Önceki tüzükte yer alan sakıncasız hükümler listesi (Beyaz Liste-weise Liste) çıkartılarak, sadece yasak hükümlere (schwarze Klauseln, Kernbeschraenkungen) yer verilmiştir. Dolayısıyla açıkça yasaklanmış hükümlerden (schwarze Klauseln) birini içermeyen anlaşmalara muafiyet imkanı getirilerek Tüzüğün "deli gömleği etkisi- Zwangsjackeneffekt" azaltılmıştır.
- Ortak geliştirilen ürünlerin birlikte pazarlanması hali de dahil olmak üzere, pazar payı eşiği %20'den, %25'e yükseltilmiştir.

³³ Karş. Alcatel Espace/ANT Nachrichten Technik kararı, ATRG (1990) L 32/19.

³⁴ ATRG (1968) C 75/3.

³⁵ ATRG (1985) L 53/3.

³⁶ ATRG. (1993) L 21/8.

³⁷ ATRG (1997) L 306/12.

³⁸ ATRG (2000) L 304/7.

- AR-GE faaliyeti sonucunda elde edilen ürünlerin birlikte değerlendirilmesine ilişkin muafiyet süresi 5 yıldan 7 yıla çıkartılmıştır³⁹.
- Önceki tüzükte yer alan itiraz prosedürü (Widerspruchsverfahren) kaldırılmıştır.

Böylece, yeni tüzüğün kapsamı genişletilmiş, teşebbüslere anlaşmaları kaleme alırken daha fazla hareket serbestisi sağlanmış ve muğlak hususlar mümkün olduğunca azaltılarak daha fazla hukuk güvenliği sağlanması hedeflenmiştir.

A. Kapsam

Tüzüğün uygulama alanı m. 1/1'de gösterilmiştir. Buna göre;

- yeni ürün veya üretim tekniklerine ilişkin ortak AR-GE ve elde edilen sonuçların ortak kullanımına ilişkin anlaşmalar ,
- ürünlerin veya üretim tekniklerinin araştırılması ve geliştirilmesine yönelik olarak daha önce aynı taraflar arasında yapılmış bir anlaşma çerçevesinde elde edilmiş olan sonuçların ortak kullanımına ilişkin anlaşmalar,
- sonuçların ortak kullanımı aşamasını içermeyecek şekilde, yalnızca ürünlerin ya da üretim tekniklerinin araştırılması ve geliştirilmesine ilişkin anlaşmalar (saf AR-GE anlaşmaları) Tüzük kapsamına girmektedir.

Maddede yer alan “ortak-gemeinsam” kavramından ne anlaşılması gerektiği ise Tüzük m.2.11 de açıklanmıştır. Buna göre; araştırma, geliştirme veya sonuçların kullanımıyla ilgili faaliyetlerin;

- birlikte oluşturulan çalışma grubu, organizasyon veya bir ortak teşebbüs eliyle veya
- tarafların birlikte belirledikleri üçüncü kişilerce ya da
- aralarında araştırma, geliştirme, üretim veya dağıtım alanlarında işbölümü yapmak suretiyle taraflarca⁴⁰ yürütülmesi halinde “ortak” (faaliyetler)⁴¹ söz konusudur.

AR-GE anlaşmalarının asıl konusunu oluşturmamakla birlikte, bu anlaşmaların yürütülmesiyle doğrudan ilintili diğer sözleşme hükümleri de (örneğin anlaşma süresince, taraflardan birinin tek başına veya üçüncü kişilerle aynı veya bağlantılı bir alanda hiçbir AR-GE çalışması yürütmeyeceğine dair koşullar) muafiyet kapsamına alınmıştır. meğer ki söz konusu hükümler Tüzük m.5/1'deki rekabeti kısıtlayıcı (yasak) hükümlerle aynı amacı taşıyor olsunlar (Tüzük m.1/2).

³⁹ Bu artışın sebebi bazı alanlardaki AR-GE yatırımlarının amortismanın 5 yıl içinde mümkün olmamasıdır. XXX. Bericht über die Wettbewerbspolitik, Brüssel, Lüksemburg, 2001, Rn.20.

⁴⁰ Örneğin A, B ve C teşebbüslerinin yaptıkları bir anlaşmada, AR-GE faaliyetlerinin münhasıran A, elde edilen ürünlerin üretiminin B, satışının ise C tarafından yürütüleceğinin kararlaştırılması halinde bu faaliyetler “ortak” nitelikte sayılacaktır. Bu düzenleme, 418/85 Sayılı Tüzük dönemindeki “AR-GE faaliyetlerinin yürütülmesinin sadece taraflardan birisine bırakılması halinde dahi “ortak” bir faaliyetin varlığından bahsedilip bahsedilemeyeceği” tartışmalarını sona erdirmiştir.

⁴¹ Karşılaştırmak için bkz. 2003/2 Sayılı Tebliğ m.3/2-a.

konusu tekniklerin kullanılması bakımından özel bir öneme sahip olması gerekir (Tüzük m.3/4)⁵².

Bu hükme ilişkin şu tespitler yapılabilir:

- Ortak kullanım ancak ve ancak ürünlerin üretilmesi veya tekniklerin uygulanmasında AR-GE sonuçlarının kullanımının gerekli olduğu hallerde sorun teşkil etmeyecektir. Dolayısıyla, tarafların önceden sahip oldukları teknik imkanlar ve know-how'lar kullanılmak suretiyle ürünlerin daha rasyonel bir şekilde üretiminin amaçlandığı işbirliklerinde muafiyet söz konusu olmayacaktır. Aynı şekilde, ortak kullanım, doğrudan birlikte yürütülen bir AR-GE programı çerçevesinde değil de, ağırlıklı ve öncelikli konusu lisans verilmesi, ürünlerin ortak üretimi veya uzmanlaşma (Spezialisierung) olan AR-GE faaliyetlerinin ikincil düzeyde kaldığı bir anlaşmaya dayalı yeni ürün veya uygulamaları kapsıyorsa bu hükmün kapsamı dışında kalacaktır⁵³. Bu bakımdan, AR-GE faaliyetlerinin, önceden tam ve detaylı olarak belirlenmiş bir program çerçevesinde yürütülmesi, ileride muafiyet tanınmasıyla ilgili yaşanabilecek zorlukların aşılması açısından önemlidir⁵⁴.
- Ortak kullanımın konusunu teşkil edebilecek sonuçlar bakımından “fikri hak veya teknik ya da ekonomik ilerlemeye önemli derecede katkı sağlayıcı know-how olma” kriterleri aranmaktadır. Söz konusu kriterler muafiyetin kapsamını belirlemeye yöneliktir. Aksi taktirde, her türlü sonuçların kullanımı muafiyet kapsamına girmeli mi? Ya da ne tür sonuçların kullanımını muafiyet söz konusu olmalı? sorusunun cevabı belirsizlikleri ve tartışmaları beraberinde getirebilirdi. “Fikri hak” niteliğini tespit konusunda herhangi bir sorun olmayacaktır. Zira, buna ilişkin kriterler milli kanunlarda açıkça belirtilmiştir. Öte yandan, elde edilen sonuçların sadece know-how olma niteliğini haiz olması yeterli görülmemiş, ayrıca, “teknik ya da ekonomik ilerlemeye önemli derecede katkı sağlama” kriteri aranmıştır⁵⁵. Genel olarak, yeni bir ürün ya da üretim tekniğinin meydana getirilmesi ya da mevcut olanların geliştirilmesi, üretim masraflarını önemli ölçüde düşüren bir üretim tekniğinin söz konusu olması bu kapsamda de-

⁵² Paralel bir düzenleme içeren Tebliğ m.5/1-f hükmü ise şu şekildedir: “Ortak kullanımın, AR-GE sonuçları ile sınırlı kalması ve bu sonuçların anlaşma konusu ürünlerin üretiminde ya da anlaşma konusu üretim tekniklerinin uygulanmasında asli unsuru teşkil etmesi ...”

⁵³ Möschel, s. 263.

⁵⁴ 418/85 sayılı önceki tüzükte AR-GE çalışmalarının kapsam ve amacı önceden belirlenmiş olan bir AR-GE programı çerçevesinde yürütülmesi hususu muafiyet koşulları arasında sayılmıştı (m.2-a). Bu koşul yeni Tüzükte yer almamaktadır. 418/85 sayılı Tüzük m.2-a'dakine benzer bir hükme Tebliğ m.5/1-c'de yer verilmiş olması ise bu bakımdan isabetli olmuştur.

⁵⁵ Tüzük m.2.10'da know-how; “deney ya da tecrübe yoluyla elde edilen, gizli, önemli ve tanımlanmış, patent altına alınmamış uygulanabilir bilgilerin bütünü” olarak tanımlanmıştır. Tebliğ'de ise bu konuda herhangi bir tanıma yer verilmemiştir.

ğerlendirilebilecektir. Burada önemli olan husus, bahsedilen yeniliklerin ilgililere önemli bir rekabet avantajı sağlayıp sağlamadığıdır⁵⁶.

- Düzenlemeyle, anlaşma konusu ürünlerin üretimi ya da anlaşma konusu üretim tekniklerinin uygulanması bakımından “özel bir öneme sahip” olan AR-GE sonuçlarının ortak kullanımı yasak kapsamından çıkarılmış, dolayısıyla risk teşkil eden AR-GE alanlarındaki işbirlikleri teşvik edilmek istenmiştir. “Özel bir öneme sahip” olma kriterinin karşılanıp karşılanmadığı hususu somut olayın özellikleri dikkate alınarak yapılmalıdır. Genel olarak, AR-GE sonuçlarının kullanımı inovasyon alanında bir sıçrama ve buna bağlı olarak hissedilir bir rekabet avantajını beraberinde getiriyorsa söz konusu kriterin gerçekleştiği kabul edilmelidir⁵⁷.

d) Tarafların Siparişlerinin Karşılanması

Taraflar arasındaki anlaşmada, anlaşma konusu ürünlerin ortak dağıtımına karar verilmemiş ise, üretimi üstlenen teşebbüslerin, anlaşmaya taraf diğer teşebbüslerin anlaşma konusu ürünlere ilişkin siparişlerini karşılamaları gerekir (Tüzük m.3/5). Tarafların *sözleşme konusu ürünlere* serbestçe erişimini güvence altına almaya yönelik bu düzenleme, tarafların *sonuçlara* serbestçe erişimini sağlayan Tüzük m.3/2 ile paralellik arz etmektedir.

Tüzük m.3/5 ile üretimi üstlenen teşebbüs dışındaki diğer teşebbüslere tanınan bu imkan, onların AR-GE çalışmalarına yaptıkları katkıların miktar ve niteliğiyle bağlantılı ya da orantılı değildir. Ayrıca, onlar bu imkanı kullanıp kullanmamakta serbest olup, hükümlerle sözleşme konusu ürünleri satın alma yükümlüğü getirilmemektedir⁵⁸.

Üretimi üstlenen teşebbüsün siparişleri hangi fiyat üzerinden ve hangi koşullarda yerine getirmesi gerektiğine ilişkin bir ifade maddede yer almamaktadır. Bu konuda düzenleme yapma yetkisi taraflara bırakılmıştır. Öte yandan, üretimi üstlenen teşebbüsün siparişleri karşılama yükümlülüğünü taraflar arasında ayrımcılık yaratmayacak şekilde yerine getirmesi gerekir.

2. Negatif Koşullar: “Ağır Sınırlamalara” Yer Verilmemiş Olması

Bir AR-GE anlaşmasına muafiyet tanınabilmesi için olumlu koşulların varlığı tek başına yeterli olmayıp, ayrıca, Tüzük m.5’te (Siyah Liste) belirtilen ağır sınırlamaları (Kernbestimmungen) içermemesi veya bunların amaçlanmış olmaması gerekir. Siyah Liste’de yer alan bu hükümlerin ortak özelliği, rekabeti bozucu etkiler doğurmaları ve AR-GE faaliyetinden beklenen yararların sağlanabilmesi açısından zorunluluk arz etmeyen kısıtlamalar (nicht unerlaessliche Beschraenkungen) olmalarıdır⁵⁹.

⁵⁶ Wiedemann, Art.2, Rn. 17.

⁵⁷ Ullrich/Konrad, in Immenga/Mestmaecker, Rdn 26.

⁵⁸ Wiedemann, Art.2, Rn.21; Ullrich/Konrad, in Immenga/Mestmaecker, Rdn 27.

⁵⁹ Direktif 70. paragraf.

Bu sınırlamalardan birini dahi içeren anlaşmalar Tüzükle sağlanan muafiyetten yararlanamaz (Ya hep ya hiç prensibi- Alles-oder-Nichts-Prinzip)⁶⁰. Anlaşmaya sonradan dahil edilmeleri halinde ise muafiyet ileriye dönük olarak ortadan kalkacaktır. Bu ağır yaptırım dolayısıyla Siyah Liste'de yer alan hükümlerin dar yorumlanması gerektiği ifade edilmektedir⁶¹.

Son olarak belirtmek gerekir ki, önceki 418/85 Sayılı Tüzük'te yer alan Beyaz Liste'ye⁶² yeni Tüzükte yer verilmemiş olup, açıkça yasaklanmış hükümlerden (Siyah Liste) birini içermeyen anlaşmalar doğrudan (grup) muafiyet imkanından yararlanacaktır.

a) Başka Alanlarda AR-GE Faaliyeti Yürütme Özgürlüğü Kısıtlanmamalı

Tarafların (anlaşma süresince) *bağımsız olarak tek başlarına veya üçüncü şahıslarla işbirliği yapmak suretiyle*, AR-GE anlaşmasının konusuyla **farklı bir alanda**, AR-GE faaliyetleri yürütmeleri engellenmemiş olması gerekir⁶³. Aynı şekilde, tarafların (anlaşma sona erdikten sonra) AR-GE anlaşmasının konusuyla **aynı veya bağlantılı bir alanda**⁶⁴ AR-GE faaliyetleri yürütme özgürlüğü kısıtlanamaz (Tüzük m.5/1-a). Maddenin lafzı kapsam yönünden bazı belirsizlik ve tartışmaları da beraberinde getirebilecek niteliktedir. Zira, "farklı alan" ve "aynı alan" ifadelerindeki *alan* kelimesinden ne anlaşılması gerektiği açık değildir. Hangi durumlarda "farklı", hangi durumlarda "aynı" alanların söz konusu olduğu, dolayısıyla hükmün uygulama alanının belirlenmesinde zorluklarla karşılaşılabilir.

Önceki 418/85 Sayılı Tüzük m.2-a'da "ortak AR-GE çalışmalarının, bu çalışmaların nitelik ve kapsamının belirlendiği bir **program** çerçevesinde yürütülmesi" muafiyet koşullarından biri olarak düzenlenmişti. Dolayısıyla söz konusu programa göre farklı ve aynı alanın tespiti daha kolaydı. Mevcut Tüzük ise, bu yönde herhangi bir hüküm içermemektedir. Aynı veya farklı alanların tespitinde "ilgili pazar" kriteri dikkate alınabilir ise de, yürürlükteki tüzüğün tanımlamalara ilişkin 2.13'üncü maddesinde ilgili pazar kavramının yüzeysel olarak tanımlanmış olması uygulamada tereddütlere yol açabilecek niteliktedir. Dolayısıyla AR-GE faaliyetlerine başlama-

⁶⁰ Polley, Romina/Seeliger, Daniela, "Das neue EG-Kartellrecht für Vereinbarungen über horizontale Zusammenarbeit", **WRP** 2001, s. 501; Eilmansberger, Thomas, in Streinz/Ohler (Hrsg.), **EUV/EGV**, Kommentar, München 2003, EGV Art.81, s.1006.

⁶¹ Wiedemann, Art.6, Rn.1.

⁶² Bu Listede yer alan hükümler hakkında genel bilgi için bkz. Koenigs, Folkmar, "Die EG-Gruppenfreistellung für Forschungs-und Entwicklungsgemeinschaften", **DB**, 1985, s.1115 vd.

⁶³ **Rank/SOPELEM** karar, ATRG (1975) L 29/20,22, Hirsch, Martin (Hrsg.) **Kommentar zum EWG-Kartellrecht**, Heidelberg, 1978, s.142.

⁶⁴ 418/85 sayılı eski tüzükteki "komşu alan" (verwandter Bereich) kavramının yerine yeni Tüzükte getirilen, bağlantılı alan (zusammenhängender Bereich) kavramının içeriği açıklığa kavuşturulmamıştır. Önceki Tüzüğe ilişkin olarak, literatürde "komşu alan" kavramının kapsamını belirlerken, taraflardan birisinin anlaşma sonuçlarını başka bir alanda yürüttüğü AR-GE faaliyetlerinde kullanma ve diğerlerinin bundan zarar görme olasılığı, veyahut taraflardan birisinin farklı alandaki AR-GE çalışmaları yürütmesinin ve buradan elde edeceği sonuçların (özellikle de inhisari hakların) anlaşmayla elde edilecek sonuçların değerini ve önemini azaltacak nitelikte olup olmadığına bakılması gerektiği ifade edilmekteydi. Wiedemann, Art.4, Rn.11. Aynı kriterlerin "bağlantılı alan" kavramı içinde kullanılabilirliğini düşünüyorum.

dan önce AR-GE programının kapsamının tam ve ayrıntılı bir biçimde anlaşmada belirtilmesi isabetli olacaktır⁶⁵.

Düzenlemeye göre, tarafların, anlaşma süresince kendi başlarına ya da üçüncü şahıslarla işbirliği içinde, anlaşmanın konusuyla aynı alanda AR-GE çalışmaları yürütmelerini yasaklayıcı hükümler muafiyete engel teşkil etmeyecektir.

Acaba tarafların anlaşma süresince *kendi başına* veya *üçüncü şahıslarla* işbirliği yaparak AR-GE anlaşmasının konusuyla **bağlantılı bir alanda** AR-GE faaliyetleri yürütmeleri yasaklanabilir mi? Maddede bu konuya ilişkin açık bir ifade yer almamaktadır. Ancak soruya olumlu cevap verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Gerek önceki 418/85 Sayılı Tüzükte tarafların *bağımsızca* veya *üçüncü şahıslarla* işbirliği yapmak suretiyle, bağlantılı bir alanda dahi olsa AR-GE çalışmaları yürütmelerinin yasaklanmasının muafiyete engel teşkil etmeyen (beyaz) hükümler arasında sayılmış olması⁶⁶, gerekse Tüzük m.5/1-a'da bağlantılı bir alanda çalışma yapmanın yasaklanamayacağına dair açık bir ifadeye ter verilmemiş olması bu görüşü destekler mahiyettedir.

Nihayet, maddenin karşıt anlamından AR-GE faaliyetlerinin anlaşmanın sona ermesinden sonraki dönem için hiçbir surette yasaklanamayacağı sonucu çıkmaktadır.

b) Fikri Hakların⁶⁷ Geçersizliğini İleri Sürmeme Yükümlülüğü (Saldırmazlık Koşulu – Nichtangriffsklausel) Getirilmemeli

Tarafların AR-GE çalışmaları bakımından önem arz eden fikri hakların geçersizliğini AR-GE programının tamamlanmasından sonra, ya da AR-GE sonuçlarının korunmasına yarayan fikri hakların geçersizliğini anlaşmanın sona ermesinden sonra ileri sürmelerini yasaklayıcı hükümlere yer verilmemiş olmalıdır (Tüzük m.5/1-b). Lisans sözleşmelerinde de sıklıkla karşılaşılan ve saldırmazlık koşulu olarak ta adlandırılan bu koşulların rekabeti sınırlayıcı nitelikte olup olmadığı uzun süre tartışıldıktan sonra Komisyon tarafından ATA m.81/1 kapsamında değerlendirilmiş⁶⁸, bu görüş daha sonra Avrupa Topluluğu Mahkemesi tarafından da benimsenmiştir⁶⁹.

Saldırmazlık koşulunun Siyah Liste'de yer almasındaki başlıca nedenler arasında; (gerekli kriterleri karşılamaması nedeniyle) aslında geçersiz olan bir fikri hakkın iptalinde kamu yararının olması, hak sahibinin münhasır kullanım yetkisi

⁶⁵ Aynı yönde Bahr/Loest. s. 267.

⁶⁶ 418/85 Sayılı Tüzük m. 4/1-a,b.

⁶⁷ Tüzük m. 2.9'a göre, fikri haklar kavramıyla kastedilen sınai haklar, eser sahibinin hakları ve komşu haklardır.

⁶⁸ *Davidson/Rubber* kararı, ATRG (1972) L 143/31; *Kabelmetal/Luchaire* kararı, ATRG (1975) L 222/34.

⁶⁹ *Windsurfing* kararı, ATKD (1986), 611, ayrıca bkz. *Bayar/Süllhöfer* kararı, ATKD (1988) 5249, Lisans sözleşmesindeki saldırmazlık koşuluna ilişkin bu kararda ATAD "hukuki ve iktisadi bağlantının" irdelenmesi gerektiğini, özellikle lisansın bedelsiz olarak verildiği durumlarda lisans alanın ücret ödemek suretiyle diğer (saldırmazlık koşuluna tabi olmayan bu nedenle de fikri hakkın geçersizliğini ileri sürerek bedelsiz kullanma hakkına sahip olabilecek) teşebbüslere nazaran dezavantajlı duruma gelmediği hallerde, saldırmazlık koşulunun rekabeti sınırlamayacağına hükmetmiştir, daha fazla bilgi için bkz. Kortunay, Ayhan, "Patentlizenz- und Know-how-Vertraege im deutschen und europaischen Kartellrecht", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Köln, 2003. s.108 vd.

nedeniyle diğer teşebbüslere nazaran rekabet avantajı sağlaması, diğer teşebbüslerin söz konusu hakkı ancak lisans almak suretiyle kullanabilmesi ve lisans ücretinin maliyet unsuru olarak ürün fiyatlarında artış ve dolayısıyla tüketici aleyhine sonuçlar doğurması gösterilebilir.

Maddede sözü edilen fikri haklar, tarafların Ortak Pazar sınırları içinde sahibi oldukları fikri haklardır. Dolayısıyla, üçüncü ülkelerde koruma altına alınmış olunan fikri haklar için saldırmazlık koşulu öngörülebilir. Ancak bu halde Tüzük m.7 kapsamına giren bir sonucun doğması söz konusu ise muafiyet geri alınabilecektir. Öte yandan, düzenlemeyle sadece AR-GE programının tamamlanmasından veya anlaşmanın bitiminden sonraki dönemi kapsayan saldırmazlık anlaşmaları yasaklanmış olup, AR-GE programının devamı esnasında fikri hakların geçerliliğine itiraz etme yükümlülüğü muafiyeti engellemeyecektir. Böylece, AR-GE ile hedeflenen yeni ürün/tekniklerin meydana getirilmesi sürecinin, taraflardan birinin fikri hakkın geçersizliğini ileri sürmesi nedeniyle tamamlanamaması riski bertaraf edilmek istenmiştir.

Son olarak, maddede taraflardan birisinin fikri hakların geçerliliğine itirazı halinde, diğer tarafın anlaşmayı sona erdirebileceğine ilişkin hükümler yasaklanmamıştır⁷⁰. Karşılıklı güveninin zedeleneceği böyle bir durumda, taraflara anlaşmayı sona erdirmeye imkanı tanınması olağandır.

c) Üretim-Satış Miktarına İlişkin Kısıtlamalar ve Fiyat Belirlemeleri Yer Almamalı

Anlaşmayı muafiyet kapsamı dışına çıkaran bir diğer durum, sözleşme konusu ürünlerin üretim ve satış miktarına kısıtlamalar getiren hükümlere yer verilmiş olmasıdır (Tüzük m.5/1-c). ATA m.81/1-b ile de açıkça yasaklanmış olan bu tür anlaşmalar arz miktarında azalma ve buna bağlı olarak fiyat artışlarına yol açtıklarından rekabeti bozucu niteliktedir. Ancak, Tüzük m.5/1-c ile yasaklanan, maksimum üretim veya satış miktarlarına yönelik sınırlamalardır (Höchstmengenbeschränkungen). Bir başka ifadeyle, taraflar anlaşmaya minimum üretim veya satış miktarını belirlemeye yönelik hükümler (Mindestmengenbeschränkungen) koyabilirler.

Ayrıca, ATA m.81/1-a'ya paralel olarak, anlaşma konusu ürünlerin satış fiyatlarının (birlikte) belirlenmesi⁷¹ de yasaklanmıştır (Tüzük m.5/1-d)⁷². Gerek bu tür fiyat kartellerinin, gerekse Tüzük m.5/1-c kapsamına giren anlaşmaların rekabeti

⁷⁰ Karşılaştırma için bkz. Tebliğ m.6-b. Tebliğ'de bu konu düzenlenmemiştir. Her ne kadar, tarafların fikri haklara itiraz halinde anlaşmanın sona erdirilebileceğini öngörmelerini yasaklayıcı bir hüküm yer almamakta ise de bu hususun açıkça düzenlenmesi kanımca daha isabetli olurdu.

⁷¹ Satış fiyatı taraflarca açıkça belirlenmiş olmamakla birlikte, tarafların bu konuda uyumlu eylem içinde olmaları da madde kapsamında değerlendirilmelidir.

⁷² Tebliğ m.6-e'de ayrıca, "tarafların bir ya da birkaçının sözleşme konusu ürünlerin satış fiyatlarını bağımsız olarak belirleme yetkilerinin sınırlandırılmayacağı" ifade edilmiştir. Aynı sonuca Tüzük m.5/1 -d' ile de varmak mümkündür. Zira, "anlaşma konusu ürünlerin satış fiyatlarının (birlikte) belirlenmesi" ibaresinin "tarafların bir ya da birkaçının sözleşme konusu ürünlerin satış fiyatlarını bağımsız olarak belirleme yetkilerinin sınırlandırılması" halini de kapsayacağı açıktır.

sınırlayıcı etkileri barizdir. Bunların ATA m.81/3'te sayılan faydaları sağlamaları da söz konusu olmayacağından, tarafların bireysel muafiyet başvurularının kabulü de oldukça zordur⁷³. Öte yandan, tarafların,

- sonuçların kullanımı ortak üretimi de kapsıyorsa, üretim hedeflerini (örneğin kapasite veya üretim hacmini) birlikte belirlemeleri (Tüzük m.5/2-a),
- sonuçların kullanımı sözleşme konusu ürünlerin ortak satışını da içermekteyse, satış hedeflerini ve direkt (ilk) alıcılara karşı uygulanacak fiyatları birlikte tespit etmeleri Tüzük m.5/2-b

herhangi bir sakınca doğurmayacaktır⁷⁴. Zira, ortak üretime yönelik işbirliklerinde, üretime ilişkin kararların taraflarca birlikte alınması karakteristik bir özellik arz etmektedir. Ayrıca, elde edilen ürünlerin ortak satışı öngörülmüş ise satış fiyatları da doğal olarak birlikte belirlenecektir. Bu durum, anlaşmanın doğrudan ATA m.81 kapsamına girmesi sonucunu doğurmaz.

d) Müşteri veya Bölge Paylaşımı Söz Konusu Olmamalı

Tarafların, anlaşma konusu ürünün Ortak Pazar sınırları içinde piyasaya ilk defa sürüldüğü andan itibaren yedi yıllık sürenin bitiminden sonraki dönem için, müşterileri seçme konusundaki özgürlükleri kısıtlanmamış olmalıdır (Tüzük m.5/1-e). Bir başka deyişle, taraflar söz konusu yedi yıllık sürenin bitiminden sonra müşterilerin taleplerini karşılama konusunda bağımsızca hareket edebilmelidirler⁷⁵. Zira, aksine anlaşmalar, piyasaların bölünmesi ve rekabetin bozulmasına yol açacak niteliktedir. Kısıtlama; ürünleri sadece belirli alıcılara satma şeklinde (aktif) olabileceği gibi, bazı alıcıların taleplerini karşılamama tarzında da (pasif) olabilir. Düzenlemeyle, müşteri kısıtlamalarına sadece yedi yıllık süre için izin verilebileceği belirtilmiş olduğundan, tarafların ilgili piyasadaki paylarının %25'i aşmadığı sürece muafiyetin, yedi yıllık sürenin bitiminden sonra da, devam edeceğine ilişkin Tüzük m.4/3, burada uygulanmaz.

Muafiyet için gerekli bir diğer koşul, anlaşma konusu ürünün Ortak Pazarda piyasaya ilk kez sunulmasından itibaren yedi yıllık sürenin bitiminden sonraki bir dönem için, taraflardan birinin, anlaşmaya taraf diğerlerinin bölgelerinde anlaşma konusu ürünü piyasaya sürmesi yada buralara yönelik "aktif satış uygulamalarında" (aktive Verkaufspolitik) bulunması yasaklanmamış olmalıdır (Tüzük m.5/1-g). Dolayısıyla, bu tür yasaklara ancak anlaşma konusu ürünün Ortak Pazar içinde piyasaya ilk kez sunulmasından itibaren yedi yıllık süreyi geçmemesi koşuluyla muafiyet tanınabilecektir.⁷⁶ Bu sürenin üzerinde bir dönemi kapsayan aktif satış yasaklamala-

⁷³ 19.5.2001 tarihli Komisyon Bildirisi. ATRG (2001) C 159/18.

⁷⁴ Benzer bir hükme maalesef Tebliğ'de yer verilmemiştir.

⁷⁵ Dolayısıyla, müşteri kısıtlamalarına bu 7 yıllık süre için müsamaha gösterilmiştir. Buna karşın, Tebliğ m.6-f'de böyle süre öngörülmezsizin müşteri paylaşımına yönelik hükümler kesin olarak yasaklanmıştır. Kanımca Tüzük m.5/1-e'ye benzer şekilde, örneğin muafiyet sürelerine ilişkin genel düzenleme içeren Tebliğ m.4 ile uyumlu olarak beş yıllık bir müsamaha süresinin öngörülmesi yerinde olurdu.

⁷⁶ Önceki 418/85 sayılı Tüzük'te de aktif satış uygulamalarını yasaklayıcı hükümler (anlaşma konusu ürünün Ortak Pazar içinde piyasaya ilk kez sunulmasından itibaren beş yıllık süreyi aşmamak kaydıyla) Beyaz Hükümler arasında zikredilmişti. Ancak, bunun için aktif satış yasağı getirilen bölgedeki satıcı veya tüketicile-

rına ancak bireysel muafiyet kapsamında izin verilebilir⁷⁷. Madde metninden, tarafların ürünlerin satılacağı bölgeleri kendi aralarında sınırlandırabilecekleri anlaşıl-maktadır⁷⁸. Bu iki şekilde olabilir. Birincisi, üretim faaliyeti taraflardan birisine, ortak bir teşebbüse veya üçüncü kişilere bırakılmış olup üretilen ürünler bunlar tarafından anlaşmanın diğer taraflarına dağıtılır. İkinci olarak, anlaşma konusu ürünlerin anlaşmaya taraf teşebbüslerin tamamı tarafından üretilmesi ve kendilerine bırakılan bölgelerde yine kendileri tarafından satılması şeklinde olur. Maddede hangi tür faaliyetlerin “aktif satış uygulamaları” sayılacağı açıklanmamıştır. Aktif satış uygulamaları ile kastedilen, tarafların diğerlerine bırakılmış bölgelerde reklam yapma, şube açma, tek satıcılık ya da temsilcilik sözleşmeleri yapma veya mal dağıtım-teslim depoları işletme gibi faaliyetlerdir⁷⁹.

Muafiyeti engelleyici bir diğer durum, taraflardan birine, diğerlerine bırakılmış olan bölgelere yönelik olarak “pasif satışlardan” (passiver Verkauf) kaçınma yükümlülüğü getirilmiş olmasıdır. Pasif satışla kastedilen, önceden herhangi bir icapta bulunmaksızın, “doğrudan tüketici veya kullanıcıların talebi üzerine” yapılan satışlardır⁸⁰. Aktif satış yasağı için öngörülen yedi yıllık müsamaha süresi, pasif satış yasağı için öngörülmemiştir. Özellikle spesifik ve yüksek değere sahip ürünlerde, alıcıların daha uygun koşullarda satış yapan tarafa ulaşma konusundaki eğilimleri nedeniyle pasif satışlara sıkça rastlanabileceğinden taraflar arasındaki münhasır bölge anlaşmaları çoğu kez işlevsiz kalabilecektir.

e) Üçüncü Kişilere Lisans Verme Yasağı Getirilmemiş Olmamalı

AR-GE sonuçlarının taraflardan en az birisi tarafından kullanımının öngörülmediği ya da böyle bir kullanımın gerçekleşmediği durumlarda, anlaşma konusu ürünlerin üretilmesine ya da anlaşma konusu tekniklerin kullanılmasına yönelik olarak üçüncü kişilere lisans⁸¹ vermeme yükümlülüğü getirilemez (Tüzük m.5/1-h). Bir diğer anlatımla, üçüncü kişilere lisans verilmesine ilişkin getirilecek yasaklama-ya, ancak sonuçların taraflarca (hiç değilse birisi tarafından) kullanılacağına sözleşmede öngörülmüş olması halinde muafiyet tanınabilecektir.

AR-GE çalışmalarıyla elde edilen sonuçların, nihai olarak toplumun istifadesi-ne sunulması önemlidir. Bu ise, ya sonuçların taraflardan en azından birisinin kulla-

rin ilgili ürünleri diğer sağlayıcılardan alabilme imkanına sahip olmaları ve bu alımların taraflarca zorlaştırılmamış olması koşulu aranmaktaydı (418/85 Sayılı Tüzük m.4/1-f). Bu koşula Tüzükte yer verilmemiştir.

⁷⁷ AR-GE çalışmalarının çok yüksek harcamalar gerektirmesi veya piyasaya yeni bir ürünün sürülmesinin getirdiği yüksek maliyet ve risklerin varlığı halinde (muhtemel amortisman süreleri dikkate alınarak) bireysel muafiyet tanınabilecektir. Örnek için bkz. Komisyonun *Quantel International Continuum/Quantel SB* kararı, (ATRG (1992) L 235/9).

⁷⁸ Hatta bu münhasır bölge Ortak Pazarın tümünü kapsayacak şekilde belirlenebilir. Böyle bir durum birliğe üye devlet teşebbüsleriyle, üye olmayan devletlerin (örneğin, A.B.D., Japonya) teşebbüsleri arasında yapılacak AR-GE anlaşmalarında ortaya çıkabilecektir.

⁷⁹ Winzer, Wolfgang, “Die Freistellungsverordnung der Kommission über Forschungs- und Entwicklungsvereinbarungen vom 1. Januar 2001”. *GRUR Int.*, 2001, s.418; Ullrich/Konrad, in Immenga/Mestmaecker, Rn.50.

⁸⁰ Dikey anlaşmalar için geçerli olan temel prensiplerden hareketle, AR-GE alanında internet üzerinden yapılan satışların da bu madde kapsamında değerlendirilmesi yönünde Bahr/Loest, s. 267, dipnot 51.

⁸¹ Burada inhisari veya inhisari olmayan lisans arasında bir fark yoktur.

nımı, ya da üçüncü kişilere lisans verme suretiyle gerçekleşir. İşte düzenlemeyle bu genel menfaat koruma altına alınmak istenmiştir. Dolayısıyla, “elde edilen sonuçlar, taraflardan hiçbirisince kullanılmıyor ya da kullanılmayacaksa, üçüncü kişilere lisans verme suretiyle kullanımı da yasaklanmamalıdır”.

Acaba taraflardan birisinin sonuçları kullanacağı anlaşmada öngörüldüğü, ancak böyle bir kullanımın (fiilen) gerçekleşmediği durumlarda, lisans verme yasağı muafiyet kapsamında değerlendirilebilecek midir? Kanaatimce bu soruya olumsuz yanıt vermek gerekir. Zira, burada her iki koşulunda (kullanımın sözleşmede öngörülmüş olması ve kullanım) birlikte gerçekleşmesi gereklidir. Gerek maddenin amacı, gerekse hakkın kötüye kullanılmasına meydan verilmemesi bu sonuca varmayı gerekli kılmaktadır⁸². Dolayısıyla, ilerde muafiyetin geri alınması tehlikesini bertaraf etmek için⁸³, sonuçların kullanımının kendisine bırakıldığı taraf(lar)ın belli bir süre içinde buna uymamaları halinde, diğerlerinin üçüncü şahıslara lisans vermeme yükümlülüğünün geçersiz olacağına anlaşmada (bir bozucu şart olarak) kararlaştırılması isabetli olacaktır.

Sonuçların taraflardan en az birisi tarafından kullanılması şartıyla, üçüncü kişilere lisans verilebilmesinin çoğunluk kararına bağlanması veya taraflara çekince koyma imkanı⁸⁴ tanınması muafiyeti engellemeyecektir⁸⁵. Zira, böyle bir durumda, düzenlemeyle hedeflenen sonuçların kullanımının bloke edilmemesi amacı, ilgili tarafın kullanımı nedeniyle zaten gerçekleşmektedir. Aynı şekilde, taraflarla üçüncü şahıslar arasında sonuçların kullanımı kapsamında evvelce lisans sözleşmeleri imzalanmış ise, ilerde yapılacak lisans (veya alt lisans) sözleşmelerine yasaklama getirilebilir⁸⁶. Zira, bu tür kısıtlamalar ortak lisans politikalarına ilişkin anlaşmaların tipik özelliğini oluşturmaktadır

f) Paralel Ticaret Yasaklanmamış Olmalı

Taraflara, anlaşmayla kendilerine bırakılmış olan bölgede bulunan ve anlaşma konusu ürünleri (Ortak Pazar içindeki) diğer bölgelerde satışa sunmak isteyen kullanıcı (Nutzer)⁸⁷ veya dağıtıcıların (Wiederverkaeuffer)⁸⁸ siparişlerini kabul etmeme yükümlülüğü getirilemez (Tüzük m.5/1-i).

⁸² Nitekim, önceki 418/85 Sayılı Tüzükte değişiklikler içeren 151/93 sayılı Tüzük (ATRG (1993) L 21/8) m.2/5'te muafiyet için sonuçların fiilen kullanımı öngörülmekteydi. Aynı yönde Bahr/Loest, s. 268; aksi görüş Winzer, s. 419, yazara göre, taraflar sonuçların kendilerince kullanılacağını ve lisans verme yasağını sözleşmede öngörmüş, ancak sonradan herhangi bir sebeple (örneğin böyle bir kullanımın önemli bir rekabet avantajı sağlamayacağı gerekçesiyle) sonuçların kullanımından vazgeçmiş olabilirler. Böyle bir durumda, anlaşma Tüzüğe aykırılık nedeniyle sonradan geçersiz hale geleceğinden, fiilen kullanım henüz gerçekleşmemiş olsa bile, taraflardan en az birisinin sonuçları kullanma niyetinde olması muafiyet için yeterli olmalıdır.

⁸³ Nitekim, tarafların “objektif haklı bir sebep olmaksızın” ortak çalışma sonuçlarını kullanmamaları, Tüzük m.7-c'de muafiyetin geri alınma nedenleri arasında sayılmıştır.

⁸⁴ Çekince koyma imkanı, bilhassa üçüncü kişilerle yapılacak know-how lisansı sözleşmelerinde know-how'ın “gizlilik karakterinin” ortadan kalkması riskinin bulunduğu durumlarda önem kazanmaktadır.

⁸⁵ Karşılaştırma için bkz. Ullrich/Konrad, in Immenga/Mestmaecker, Rn. 68.

⁸⁶ Wiedemann, Art.6, Rn. 35.

⁸⁷ Önceki 418/85 sayılı Tüzük m.6-h'da ise “tüketici (Verbraucher)” ibaresine yer verilmişti. AR-GE sonuçlarının tüketimi değil, kullanımı söz konusu olduğundan, “kullanıcı” kavramının kullanılması daha isabetli olmuştur

Hükümle, Ortak Pazar içinde malların serbest dolaşımının sağlanması amaçlanmıştır. Burada Tüzük m.5/1-g'ye paralel bir düzenleme söz konusudur. Tüzük m.5/1-g'de tarafların diğerlerine bırakılmış olan (münhasır) bölgelere yönelik satış faaliyetlerine yasaklama getirilemeyeceği düzenlenmiş iken, burada kullanıcı veya dağıtıcıların aynı tür faaliyetlerinin kısıtlanamayacağı belirtilmektedir. Bu iki hüküm birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Zira, Tüzük m.5/1-g'de tarafların diğer bölgelere (direkt) satışlarına imkan verilmiş, Tüzük m.5/1-i ile de taraflar diğer bölgelere aktif satış yapmıyor (veya yapamayacak durumda) ise ürünlerin kullanıcı veya dağıtıcılar eliyle (indirekt) satışına imkan tanınarak, paralel ticaretin kısıtlanması önlenmek istenmiştir.

Hemen belirtmek gerekir ki, madde ile yasaklanan taraflar arasındaki siparişleri reddetmeye yönelik anlaşma, karar ya da uyumlu eylemlerdir. Yoksa, taraflardan birisinin (kendi pazarlama konsepti çerçevesinde) bağımsız ve serbestçe alacağı siparişleri kabul etmeme yönündeki kararları maddenin kapsamı dışındadır⁸⁹. Doktrinde, siparişlerin tümüyle reddedilmesinin yanı sıra, "sınırlı miktarda karşılanması" veya "uygun olmayan sözleşme koşulları öne sürmek suretiyle kaçınılması" hallerinin de yasak uygulamalar kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir⁹⁰.

Benzer düzenleme içeren önceki 418/85 sayılı Tüzük m.6-h birinci paragrafta "objektif haklı bir neden" varsa siparişleri kabul etmeme halinin muafiyeti engellemeyeceği belirtilmişti. Özellikle üretim miktarının az oluşu⁹¹, stokların yetersizliği, teknik arızalar, grev ya da mücbir sebepler doktrinde objektif haklı sebepler arasında sayılmaktaydı⁹². Aynı hususların Tüzük m.5/1-i'nin uygulanmasında da dikkate alınmaması için herhangi bir neden görülmemektedir.

Tüzük m.5/1-j ise bir adım daha ileri giderek, taraflarca önceden piyasaya sürülmüş anlaşma konusu ürünleri kullanıcı veya dağıtıcıların temin etmelerini zorlaştırmaya veya engellemeye yönelik sözleşme koşullarına müsaade etmemiştir. Hükümle, iki husus yasaklanmaktadır:

- Taraflarca veya taraflardan birisinin rızasıyla hukuka uygun bir şekilde Ortak Pazar sınırları içinde piyasaya sunulmuş anlaşma konusu ürünleri, kullanıcı veya dağıtıcıların elde etmelerinin veya yeniden piyasaya sürmelerinin, başta fikri hakların kullanılması olmak üzere, çeşitli tedbirlerle engellenmesi,

⁸⁸ Tüzüğün Almanca metnindeki "Wiederverkauf" kelimesi "yeniden satıcılar" anlamına gelmekte ise de, burada Türkçe'de en yakın karşılığı olan "dağıtıcılar" terimi tercih edilmiştir. Aynı yönde Tebliğ m.6-h.

⁸⁹ Wiedemann, Art.6, Rn. 41.

⁹⁰ Ullrich/Konrad, in Immenga/Mestmaecker, Rn. 69. Kuşkusuz buradan tüm siparişlerin kabul edilmesi gerektiği sonucu da çıkarılmamalıdır. Burada dikkate alınması gereken husus ilgili tarafın kapasitesinin buna elverişli olup olmadığıdır.

⁹¹ Bu azlığın nedeni taraflar arasındaki anlaşmaya dayanmamalıdır. Zira, taraflar arasındaki üretim miktarını kısıtlayıcı anlaşmalar Tüzük m.5/1-c ile yasaklanmıştır.

⁹² Wiedemann, Art.6, Rn.42.

- Kullanıcı veya dağıtıcıların sözleşme konusu ürünleri Ortak Pazar içindeki diğer dağıtıcılardan temin etmelerinin zorlaştırılması⁹³.

Birinci halde, aralarında AR-GE anlaşması bulunan (A) ve (B) teşebbüsleri patentli bir ürün geliştirmiş ve münhasır satış bölgeleri öngörmüş olsunar. Bu halde, taraflardan birinin (örneğin A'nın) kendi bölgesinde piyasaya sürmüş olduğu bu ürünü, yine o bölgedeki kullanıcı veya dağıtıcılardan (B)'nin bölgesindeki kullanıcı veya dağıtıcıların temin (ithal) etmeleri patent hakkı kullanılmak suretiyle engellenemez⁹⁴. Buna karşın, ürünler "taraflarca veya taraflardan birisinin rızası olmaksızın" piyasaya sürülmüş ise, bunların kullanıcı veya dağıtıcılarca temininin fikri hakların kullanılması suretiyle engelleneceğine ilişkin sözleşme koşulları yasaklanmamıştır.

İkinci halde ise, tersi bir durum söz konusudur. Yukarıdaki örnekte, taraflardan (A)'nın kendi bölgesinde piyasaya sürmüş olduğu ürünün, yine o bölgedeki kullanıcı veya dağıtıcılar tarafından (B)'nin bölgesinde piyasaya sürmeleri zorlaştırılmaz (veya yasaklanamaz). Dolayısıyla, (A)'nın kendi bölgesindeki kullanıcı veya dağıtıcılarla yapacağı sözleşmelerde, bunların ürünü diğer bölgelere ihraç edemeyecekleri, aksi halde (tazminat, fesih, cezai şart ve benzeri) hukuki yaptırımlarla karşı karşıya kalacaklarına dair hükümlere yer verilemez. Yine, örneğin, (A)'nın piyasaya sürdüğü ürünlerin, kullanıcı veya dağıtıcılar tarafından bir başka bölgede yeniden piyasaya sürülmesi halinde garanti kapsamında çıkarılması⁹⁵ veya servis hizmetlerinden yararlandırılmamaları bu kapsamda değerlendirilmelidir.

C. Muafiyet Süreleri

1. Rakip Olmayan Teşebbüsler Arasındaki Anlaşmalar

Rakip olmayan teşebbüsler arasındaki saf AR-GE anlaşmalarında muafiyet anlaşma süresince geçerlidir. Buna karşın, sonuçların ortak kullanımı da kararlaştırılmış ise, muafiyet anlaşma konusu ürünlerin Ortak Pazar içinde piyasaya ilk kez sunulduğu günden itibaren yedi yıl için geçerli olur (birinci kullanım dönemi)⁹⁶. Bu yedi yıllık süre taraflara yatırımlarının amortismanı için güvence sağlanmaya yöneliktir. Dolayısıyla, muafiyet bu dönemde tarafların piyasa paylarının yüksek oranlara ulaşip ulaşmadığına bakılmaksızın geçerli olmaya devam eder⁹⁷.

⁹³ Tüzük md5/1-j'ye karşılık gelen Tebliğ m.6-h'da bu duruma yer verilmemiştir.

⁹⁴ Patentli bir ürünün piyasaya sürülmesiyle, patente dayalı koruma zaten sona ermiş olduğundan (hakkın tüketilmesi prensibi), hükmün uygulanma alanı kısıtlıdır.

⁹⁵ *Swatch* kararı. (ATKD (1985) 3933 ff.).

⁹⁶ Tüzük m. 4/1. Tebliğ m.4'te "... muafiyet süresinin anlaşma konusu ürünlerin Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde pazara ilk olarak sunulduğu tarihte başlamak üzere beş yıl için daha geçerli olur" ifadesine yer verilmiştir. Kanımca, AR-GE faaliyetlerinin ülkemiz açısından taşıdığı önem ve mümkün olduğunca teşvik edilmesi gerektiği halde, muafiyet süresinin daha kısa olması isabetli olmuştur.

⁹⁷ Direktif paragraf 73; Grabitz, Eberhard/Hilf. Meinhard, *Das Recht der Europäischen Union*, Kommentar, München 2002, EGV Art.81. Rn. 540.

Birinci kullanım döneminin bitiminden sonra, tarafların ilgili piyasadaki⁹⁸ toplam payları %25'i geçmediği sürece⁹⁹ muafiyet devam eder (ikinci kullanım dönemi)¹⁰⁰. Ancak, bu ikinci kullanım dönemi içinde tarafların toplam piyasa paylarının artarak %25'in üzerine çıkması halinde ek muafiyet (tolerans) süreleri öngörülmüştür. Buna göre;

- artış sonucunda ulaşılan piyasa payı %30'u geçmiyorsa, muafiyet (%25 oranının aşıldığı yılı takip eden) iki takvim yılı daha geçerli olmaya devam eder¹⁰¹.
- artış sonucunda ulaşılan piyasa payı %30'un üzerinde ise muafiyet (%30 oranının aşıldığı yılı takip eden) bir takvim yılı daha geçerli olur¹⁰².

Bu süreler her bir durum için ayrı ayrı hesaplanır ve toplam iki takvim yılını aşacak şekilde birleştirilemez¹⁰³. Örneğin, teşebbüslerin toplam piyasa payları ikinci kullanım dönemi içinde %26'ya ulaşmış ise, muafiyet (takip eden) iki takvim yılı boyunca geçerli olmaya devam eder. Bu sürenin sonunda piyasa payları %31'e ulaşmış ise, artık muafiyet bir takvim yılı daha geçerli olmayacaktır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu, tarafların piyasa payının tolerans süreleri içinde yeniden %25'in altına düşmesidir. Bu durumda, artık muafiyet ikinci kullanım döneminde olduğu gibi piyasa payı %25'in altında kaldığı sürece devam etmeyecek, ilgili tolerans süresinin geçmesiyle sona erecektir¹⁰⁴.

2. Rakip Teşebbüsler Arasındaki Anlaşmalar

Rakip teşebbüsler arasında dahi olsa saf AR-GE anlaşmalarında muafiyet anlaşma süresince geçerlidir. Sonuçların ortak kullanımı kararlaştırılmış ise, muafiyet anlaşma konusu ürünlerin Ortak Pazar içinde, piyasaya ilk kez sunulduğu günden itibaren yine yedi yıl için (birinci kullanım dönemi) geçerli olur. Ancak, burada, *AR-GE anlaşmasının yapıldığı tarihte* tarafların ilgili pazardaki¹⁰⁵ toplam paylarının %25'i geçmemesi gerekir¹⁰⁶. Anlaşmanın yapıldığı tarihten sonra ve fakat birinci kullanım dönemi içinde %25' oranı aşılsa dahi muafiyet geçerli olmaya devam eder. Birinci kullanım döneminden sonra ise, rakip olmayan teşebbüsler arasındaki anlaşmalara ilişkin tolerans süreleri burada da geçerlidir.

D. Piyasa Paylarının Hesaplanmasında "İlgili Pazar"ın Tespiti

Yukarda, muafiyet süreleri belirlenirken tarafların ilgili pazardaki toplam paylarının dikkate alınacağı belirtilmişti. Ancak, bu payların hesaplanmasında ilgili

⁹⁸ Burada kastedilen sözleşme konusu ürünlerin dahil olduğu ilgili ürün pazarı ve coğrafi pazardır (Tüzük m.2.13).

⁹⁹ Piyasa payları bir önceki takvim yılındaki cirolara göre hesaplanır (Tüzük m.6/1-a, b).

¹⁰⁰ Tüzük m.4/3.

¹⁰¹ Tüzük m.6/2. Bu durumda maksimum tolerans süresi 2 yıl 364 günü geçmeyecektir.

¹⁰² Tüzük m.6/3.

¹⁰³ Tüzük m.6/4.

¹⁰⁴ Bahr/Loest, s. 265.

¹⁰⁵ Rakip olmayan teşebbüsler arasındaki anlaşmalardan farklı olarak burada kastedilen pazar "sözleşme konusu ürünlerin geliştirebileceği veya ikame edebileceği ürünlerin pazarı"dır.

¹⁰⁶ Tüzük m. 4/2.

pazarın neye göre belirleneceği Tüzük'te açıklanmamıştır. Bu konuya Direktifte değinilmiş anlaşmanın amacına göre bir ayrıma gidilmiştir¹⁰⁷. Buna göre;

- AR-GE faaliyetleri piyasada mevcut ürünlerin **geliştirilmesi ve iyileştirilmesine** yönelik ise, mevcut ürün pazarı baz alınmalı, tarafların piyasa payları mevcut ürünlerin ciro değerlerine (Umsatzwert) göre hesaplanmalıdır.
- AR-GE çalışmalarıyla piyasada bulunan ürünlerin **ikame edilmesi** amaçlanıyorsa, (meydana getirilecek yeni ürünler yine mevcut ürün pazarına dahil olacağından) tarafların piyasa payları yine mevcut ürünlerin ciro değerlerine (Umsatzwert) göre hesaplanmalıdır.
- AR-GE ile **yeni bir talep yaratacak farklı ürünlerin geliştirilmesi** hedefleniyorsa, artık mevcut ürün pazarı dikkate alınamayacak ve tarafların piyasa payları mevcut ürünlerin ciro değerlerine göre hesaplanamayacaktır. Bu durumda, yalnızca anlaşmanın inovatif rekabet üzerindeki etkileri analiz edilebilir. Bu nedenle, Tüzük m.4/1'de, muafiyetin ürünlerin ilk kez piyasaya sürüldüğü andan itibaren yedi yıl boyunca geçerli olacağı ifade edilmiştir. Ancak, anlaşma inovasyon alanındaki rekabetin ortadan kalkmasına yol açıyor ise, Tüzük m.7-e hükmünce muafiyet geri alınabilecektir. Yedi yıllık sürenin bitiminden sonra ise, tarafların piyasa paylarının ürünlerin ciro değerlerine göre hesaplanması ve muafiyet bakımından Tüzük m.4'teki %25 oranının uygulanması mümkün olabilecektir.

E. Muafiyetin Geri Alınması

AR-GE anlaşmasının ATA m.81/3'teki koşullarla bağdaşmayan etkiler doğurması halinde, Tüzük m.7'de muafiyetin Komisyon tarafından geri alınabileceği öngörülmüştür. Buna göre, Komisyon resen, üye devletlerden birisi veya haklı bir menfaati bulunan gerçek ya da tüzel kişilerin başvurusu üzerine, Tüzük kapsamında muafiyet tanınmış bir AR-GE anlaşmasının ATA m.81/3'teki şartlarla bağdaşmaz etkilere sahip olduğunu ve özellikle;

- anlaşmasının varlığı nedeniyle, üçüncü kişilerin ilgili alanda AR-GE faaliyetleri yürütme imkanlarının önemli derecede sınırlanmış olduğunu,
- mal veya hizmetin ya da pazarın özel yapısı nedeniyle mevcut anlaşmanın varlığının, ilgili pazara üçüncü kişilerin girişini engellediğini,
- objektif haklı bir sebep olmaksızın tarafların ortak AR-GE sonuçlarını kullanmadıklarını¹⁰⁸,
- Ortak Pazarda veya onun bir bölümünde, anlaşma konusu ürünlerle aynı, ya da kullanıcılar tarafından vasıfları, fiyatları ve kullanım amaçları bakı-

¹⁰⁷ Direktif 53 ve 54. paragraf.

¹⁰⁸ Sonuçların kullanılmamasının haklı bir nedene dayanıp dayanmadığının tespitinde (örneğin kullanımın ileriki bir tarihe ertelenmiş olması halinde) somut olayın özelliklerine göre bir değerlendirme yapmak gerekir. Öte yandan, sonuçların çeşitli şekillerde kullanımının mümkün olduğu durumlarda, tarafların sadece optimal gördükleri kullanım şeklini tercih etmeleri muafiyetin geri alınmasını gerektirmez.

mından eşdeğer olarak görülen türler arasında etkin bir rekabetin oluşmadığını,

- belirli bir piyasada etkin AR-GE rekabetinin anlaşma nedeniyle gerçekleşmediğini,

tespit ederse muafiyeti geri alabilir.

Hükümde muafiyetin geri alınacağı haller örneksene yoluyla sayılmış olup, geri alma yetkisi bunlarla sınırlı değildir.

SONUÇ

AR-GE anlaşmaları, teknik bilgi ve tecrübelerin teşebbüsler arasında değişimi ve paylaşılması neticesinde teknolojik gelişme açısından sağladıkları genel faydaların yanı sıra, araştırma-geliştirme maliyetlerinin minimize edilmesi suretiyle teşebbüsler açısından, yeni yada geliştirilmiş ürün veya üretim tekniklerinin piyasaya sunulması sonucu ortaya çıkan fiyat düşüşleri sayesinde de tüketiciler bakımından önemli faydalar sağlamaktadır. Ancak, bu faydaların elde edilebilmesi, kimi zaman bazı rekabet sınırlamalarını zorunlu kılmaktadır. Ne var ki, piyasalardaki etkin rekabet ortamının söz konusu faydalara bütünüyle feda edilmesi düşünülemez. O halde, çözümü gereken sorun rekabeti kısıtlayıcı hükümler içeren AR-GE anlaşmalarına ne ölçüde izin verilmesi gerektiğidir. ATA m.81/1'de Ortak Pazar sınırları içinde rekabeti engelleyici, kısıtlayıcı veya bozucu anlaşmaların yasak olduğu belirtildikten sonra, ATA m.81/3'te bu tür anlaşmalara hangi hallerde muafiyet tanınabileceğine ilişkin kriterlere yer verilmiştir. Ancak, bu kriterler genel nitelikte olduğundan, teşebbüslere yol göstermek ve daha fazla hukuk güvenliği sağlamak amacıyla Komisyon tarafından çıkartılan Grup Muafiyet Tüzüklerinde muafiyete ilişkin kriterlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Halen yürürlükte olan 2659/2000 Sayılı Tüzük Komisyonun AR-GE anlaşmalarına yaklaşımını sergileyen önemli bir metin olma niteliğini taşımaktadır. Yine, Tüzük hükümlerinin yorum ve tatbikini göstermek amacıyla 6.1.2001 tarihinde yayımlanan Komisyon Direktifi ile uygulamada karşılaşılabilecek sorunların en aza indirilmesi amaçlanmıştır.

Tüzük hükümleri genel olarak değerlendirildiğinde, Ortak Pazardaki, özellikle küçük ve orta ölçekli, teşebbüslerin AR-GE faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve böylece üçüncü ülkelerdeki teşebbüslerle olan global rekabette daha güçlü konuma gelmelerinin hedeflendiği görülmektedir. Bunun en belirgin göstergesi, muafiyet tanınabilecek toplam pazar payı oranının %20'den, %25'e, muafiyet süresinin de 5 yıldan 7 yıla çıkartılmış olmasıdır. Ayrıca, beyaz hükümler listesi çıkartılarak Tüzüğün "deli gömleği etkisi" azaltılmış; böylece, taraflara anlaşmalarını hazırlarken daha fazla hareket serbestisi tanınmıştır. Yine, önceki tüzükte yer alan itiraz prosedürü kaldırılmış, teşebbüsler için söz konusu olabilecek belirsizlikler giderilmiştir. Buna karşın, bir çok hüküm anlaşılması güç ve yoruma muhtaçtır. Bu noktada Direktif'ten yararlanılması düşünülebilirse de, uygulamada karşılaşılabilecek sorunlara bütünüyle cevap verebilecek nitelikte olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, Direktif'te AR-GE çalışmasıyla yeni bir talep piyasası yaratacak ürünlerin geliştirilmesi hedeflenmiş ise tarafların piyasa paylarının hesaplanmasında mevcut ürün piyasası

dikkate alınamayacağı, anlaşmanın inovatif rekabet üzerindeki “olası” etkilerine göre bir değerlendirme yapılacağı belirtilmektedir. Oysa, tarafların (özellikle küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin) önceden böyle bir değerlendirmeyi kendi başlarına yapabilmeleri oldukça güçtür.

Teşebbüslerin AR-GE anlaşmalarına karşı çekingen davranmalarının en önemli nedenlerinden birisi, sahip oldukları teknik bilgi ve birikimleri anlaşmaya taraf diğer teşebbüsler ile paylaşmak durumunda kalmalarıdır. Zira, sonuçların taraflarca bağımsızca kullanılabilmesinin bir muafiyet koşulu olması nedeniyle, anlaşma sona erdikten sonra taraflar aynı ürün piyasasında rakipler olarak karşı karşıya geleceklerdir. Anlaşmada sonuçların ortak kullanımının öngörülmesi de soruna kısmen (muafiyet süresince) çözüm getirmekten öteye gitmeyecektir.

Taraflar arasında pasif satış yasağı getirilememesi nedeniyle, Tüzükle (en çok yedi yıl için) müsaade edilen müşteri kısıtlamaları (Tüzük m.5/1-e) ve aktif satış yasakları (Tüzük m.5/1-g) işlevsiz kalabilecektir. Zira, özellikle yeni ürünler söz konusu olduğunda, alıcılar anlaşma konusu ürünleri daha uygun koşullarda sunan tarafı bulma ve ona ulaşma konusunda gereken zahmete katlanmaktan çekinmeyeceklerdir.

Tüzük m.5/1-a’da taraflara anlaşma süresince farklı alanlarda AR-GE faaliyeti yürütme yasağı getirilemeyeceğinin muafiyet koşulu olarak öngörülmesi isabetlidir. Ancak, AR-GE anlaşmasıyla hedeflenen amaçlara ulaşılabilmesi tarafların kendilerine düşen yükümlülükleri yerine getirme konusunda gerekli gayret ve özeni göstermeleri ile mümkündür. Şayet, taraflardan birisi, farklı bir alanda yürüttüğü AR-GE faaliyeti nedeniyle, gerekli performansı göstermiyor veya gösteremiyorsa, diğer tarafın anlaşmayı feshetme yetkisini saklı tutmasının muafiyete engel teşkil edip etmeyeceği açık değildir. Bu hususun; tıpkı saldırmazlık koşulunda olduğu gibi, Tüzükte açıkça düzenlenmiş olması uygulamada karşılaşılabilecek tereddütleri kaldırmaması bakımından kanımca daha isabetli olurdu.

Çoğu kez büyük yatırımlar gerektiren AR-GE anlaşmalarına tanınan muafiyetin, Tüzük m.7’deki koşulların gerçekleşmesi halinde Komisyon tarafından geri alınabilmesi özellikle büyük yatırımlar yapan teşebbüsler için önemli bir risk teşkil etmekte ve muafiyetin geri alınması halinde de yapılan masraf ve çalışmaların boşa gitmesine yol açabilecek niteliktedir. Bu nedenle, muafiyet geri alınmazdan önce, taraflara anlaşmanın rekabet üzerindeki olumsuz etkilerini kaldırmaları yönünde Komisyon tarafından gerekli uyarılar yapılarak bir süre verilmesi ve ancak bu süre içinde rekabet ihlalinin kaldırılmaması durumunda muafiyetin geri alınmasını öngören bir ara çözümün daha yerinde olacağı kanaatindeyim.

Son olarak ifade etmek gerekir ki, bu çalışmada AT Komisyonunun 2659/2000 Sayılı Grup Muafiyet Tüzüğü çerçevesinde AR-GE anlaşmaları incelenmiş olmakla birlikte, Türk Rekabet Kurulu’nun 2003/2 Nolu AR-GE Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği büyük ölçüde söz konusu Tüzük esas alınarak hazırlanmıştır. Bu nedenle, çalışmada yer verilen açıklama ve yorumların uygun düştüğü ölçüde ülkemiz uygulamasında da dikkate alınmasında yarar vardır.

KAYNAKÇA

- Axter, Oliver: Forschungskoooperation und Wettbewerbsbeschränkung, **GRUR**, 1980.
- Bunte, Hermann Josef/Sauter, Herbert: **EG-Gruppenfreistellungsverordnungen**, München, 1988.
- Bunte, Hermann-Josef (Hrsg.): **Kommentar zum deutschen und europaischen Kartellrecht**, Luchterhand, 2001.
- Christian Bahr/Thomas Loest: Die Beurteilung von Vereinbarungen über Forschung und Entwicklung nach europaischem Kartellrecht, **EWS**, 2002.
- Dauses, Manfred A.: **Handbuch des EU-Wirtschaftsrechts**, Band II, München, 2002.
- Geiger, Andreas: Die neuen Leitlinien der EG-Kommission zur Anwendbarkeit von Art.81 EG auf Vereinbarungen über horizontale Zusammenarbeit, **EuZW**, 2000.
- Grabitz, Eberhard/Hilf, Meinhard: **Das Recht der Europaischen Union**, Kommentar, München, 2002.
- Hirsch, Martin (Hrsg.): **Kommentar zum EWG-Kartellrecht**, Heidelberg, 1978.
- Immenga, Ullrich/Mestmaecker, Ernst-Joachim (Hrsg): **EG-Wettbewerbsrecht**, Kommentar, Band I, München, 1997.
- Koenigs, Folkmar: Die EG-Gruppenfreistellung für Forschungs- und Entwicklungsgemeinschaften, **DB**, 1985.
- Kortunay, Ayhan: **Patentlizenz- und Know-how-Vertraege im deutschen und europaischen Kartellrecht**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Köln, 2003.
- Meyer, Dirk: Forschungs- und Entwicklungskoooperationen, **WuW**, 1993.
- Möschel, Wernhard: Die EG-Gruppenfreistellungsverordnung für Forschungs- und Entwicklungsgemeinschaften, **RIW**, 1985.
- Odman Boztosun, N. Ayşe: 2003/2 Sayılı Grup Muafiyeti Tebliği Işığında Rekabet Hukukumuzda AR-GE İşbirliklerinin Değerlendirilmesi, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 1-2, Erzincan, 2005.
- Polley, Romina/Seeliger, Daniela: Das neue EG-Kartellrecht für Vereinbarungen über horizontale Zusammenarbeit, **WRP**, 2001.
- Schmieder, Klaus: Die Kartellrechtliche Beurteilung von Forschungskoooperationen, **GRUR**, 1981.
- Schröter, Helmuth/Jakob, Thina/Wolfgang, Mederer (Hrsg.): **Kommentar zum Europaischen Wettbewerbsrecht**, Baden-Baden, 2003.
- Stopper, Martin: Leitlinien für Horizontalvereinbarungen: Ende des Regel-Ausnahme-Prinzips von Art. 81 EG?, **EuZW**, 2001.
- Streinz, Rudolf/Ohler, Christoph (Hrsg.): **EUV/EGV**, Kommentar, München, 2003.

Tekinalp Ünal, (Tekinalp/Tekinalp): **Avrupa Birliği Hukuku**, İstanbul, 1997.

von der Groeben, Hans/Schwarze, Jürgen (Hrsg.): **Kommentar zum Vertrag über die Europäische Union und zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft, Band 3**, Baden-Baden, 2003.

Wiedemann, Gerhard: **Kommentar zu den Gruppenfreistellungsverordnungen des EWG- Kartellrechts, Band I**, Köln, 1989.

Winzer, Wolfgang: Die Freistellungsverordnung der Kommission über Forschungs- und Entwicklungsvereinbarungen vom 1. Januar 2001, **GRUR Int.**, 2001.

VIII. Bericht über die Wettbewerbspolitik, Brüssel, Lükemburg, 1979.

XXX. Bericht über die Wettbewerbspolitik, Brüssel, Lükemburg, 2001.